

Teorija ali raziskave srednjega dometa in tradicionalno razumevanje arheološke stratigrafije

som in materialno kulturo. To so pokazale tudi številne debate znotraj nacionalnih arheologij - od Rusije do Anglije; probabilistično stališče je največ, kar je pri tem mogoče doseči.

Bržkone bi veljalo odvreči obremenitve naše lastne kulture, ki nas sili razmišljati predvsem v kategorijah naroda, pa tradicije, ki pogojuje dogodkovno - zgodovinsko naravnost v razlagalni sferi naše arheologije, tako da v arheološkem zapisu v prvi vrsti želimo prepoznati akterje zgodovinskih dogajanj, manj pa kulturne procese, stanja in premene. Veljalo bi poudarjeno iskati druge možnosti razlage za ugotavljanje pravilnosti v prostorski in časovni distribuciji kulturnih prvin: šele v takšnem soočenju bodo tudi etnične razlage pridobile na verjetnosti in verodostojnosti. To velja tudi za vprašanje razlage kontinuitete in diskontinuitete arheoloških kultur v smislu etnične kontinuitete oz. diskontinuitete. Šele dobro razumevanje materialnih korelatov najrazličnejših spreminjavalnih procesov v kulturi lahko omogoči verodostojnejšo oceno o etnični diskontinuiteti kot eni od možnih dejavnih sprememb.

Opomba

1 Iz referata, prebranega na 13. kongresu Zveze arheoloških društev Jugoslavije (Bled, 25. - 29. 10. 1988) v okviru plenarne teme Prehodna obdobja in kontinuiteta v arheologiji.

Literatura:

GABROVEC. S. 1964. "Problem severozahodnega poročja Ilirov", *Posebna izdanja IV*, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 212 - 252.

KOROŠEC. J. 1950. "Prvo posvetovanje jugoslovanskih arheologov", *Zgodovinski časopis IV*, 212 - 215.

KOROŠEC. J. 1957. "Kultura in kulturna skupina v predzgodovini", *Arheološki vestnik VIII/2*, 95 - 98.

SMITH. A. 1986. *The ethnic origins of nations*, 1986.

SUIĆ. M. 1967. "Zapadne granice Ilira u svijetlu historijskih izvora", *Posebna izdanja V*, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 33 - 53.

Božidar Slapšak

Spraševati se o konceptu arheološke stratigrafije, se bo v okolju slovenske prazgodovinske arheologije marsikomu zdelo nepotrebno dejanje. Opazovati ga v kontekstih splošnih teorij sistemov, Binfordove in Eggertove teorije srednjega dometa, Clarkove interpretativne teorije, Klejnovе sistemske kulturne strategije, Butzerjeve kontekstualne in Scifferjeve behavioralne perspektive pa nekaterim morda celo nesmiselno dejanje. Izzvalo nas je dejstvo, da je do njene metodološke konceptualizacije (Harris 1979/89) prišlo šele po vzpostavitvi sistemskih teorij ter razmejitev na tradicionalno arheologijo na eni in Novo arheologijo, ki je močno poudarjala (zlasti Binfordova smer) znanstvenost pristopa in deduktivno-nomotetični tip pojasnitve preteklosti, na drugi strani.¹ Interpretativni pomen stratigrafije nas je v novih izpeljavah zanimal tudi zato, ker vemo, da je stratigrafija v tradicionalnih pristopih še vedno opredeljena kot eno temeljnih analitskih in interpretativnih orodij. Statičnosti nekdanjih jugoslovanskih nacionalnih arheoloških šol v času 'novih perspektiv', 'novih analitičnih sistemov propozicij' in 'ponovnega premisleka in reinterpretiranja', ni premaknil niti očitek, da se še vedno ukvarjajo s periodizacijskimi načeli, značilnimi za razlage v 19. stoletju (Sterud 1973, 13). Ob tem jim je celo uspelo ohraniti svoj *noli me tangere* in ker se tega zavedamo, smo se odločili, da opazovanje povežemo z oceno predstavitve in razumevanja Binfordove 'Nove' in Klejnovе nove arheologije pri nas. Izkazalo se je namreč, da poskus, ki je temeljil na podmeni, po kateri so idealistične historične razlage preteklih dogodkov zamenjale posplošujoče znanstvene pojasnitve preteklih procesov in kulturnosistemskih kontekstov, ni bil uspešen. Zamenjava humanistične zgodovinske (tradicionalna arheologija) z znanstveno antropološko paradigmo (Nova arheologija), ki naj bi vključevala, vsaj pri nas, tudi menjavo ideologije, je bila dokumentirana s ponesrečeno kombinacijo izbranih vsebin Binfordovih in Klejnovih teoretskih razprav (Slapšak 1983, 3-4, op. 1). Kot neprava se je namreč izkazala domneva, da je ključ razumevanja odnosov med arheologijo in zgodovino ter arheologijo in antropologijo v ideologiziranih konceptualizacijah in ekskluzivnosti zgodovinskega in antropološkega pristopa (Slapšak 1981, 51-54; 1983a, 36). Napovedano jasno razumevanje Klejn ni samo zabrisal, temveč ga je postavil na glavo. Arheologijo je namreč zelo natančno

umestil v zgodovino (Klejn 1980, 523; 1981, 2; Bulkin, Klejn in Lebedev 1982, 286-287). Opozoriti pa velja tudi na Groubeovo trditev "*arheologija je nič, če je predmarksistična antropologija*" (Groube 1977, 79), s katero je parafraziral Willey - Phillipsov slogan "*arheologija je antropologija ali pa ni nič*", na katerega je prisegal tudi Binford (Binford 1972a, 20-32). V slovenski prazgodovinski arheologiji je bilo navezovanje na Binfordovo Novo arheologijo razumljeno kot vzpostavljanje razmerja med arheologijo in etnologijo (Teržan 1981, 58; 1983, 50; Šprajc 1982, 76-82; Gabrovec 1984, 5) Razmerje, zamejeno s konceptom arheološke kulture, je ponovno aktualiziralo stari etnografski kategoriji, analogijo in prežitek. Etnografski podatki te vrste v tradicionalni prazgodovinski arheologiji ponavadi delujejo v t.i. direktnem historičnem pristopu. Utemeljeni so z morfološko in domnevno funkcionalno primerljivostjo ter s primerljivo prostorsko zamejitvijo arheoloških in etnografskih zapisov (Stiles 1977, 87-102). Ker naj bi primerljivost in predvideno kronološko sosledje artikularili etnokulturno kontinuiteto in etnogenezo, seveda ni potrebno posebej poudarjati, da so v mnogih evropskih nacionalnih arheoloških šolah kulturnozgodovinske generalizacije in tradicionalni koncepti popularnejši od znanstvenega pojasnjevanja procesov formiranja arheoloških zapisov (Klejn 1973, 313-314; Formozov 1977, 5-14; Trigger 1989, 148-206).

Očitno tudi nihče ni vedel, da vzpostavljanje takšnega razmerja pomeni navezovati se na Eggertovo načelo historičnega posploševanja. Načelo, ki ga je uporabljal tudi zato, da bi dokazal, da je Binfordov pristop prevara, s katero je prazgodovinsko arheologijo izenačil s kulturno antropologijo (Eggert 1976, 56-60).

Spotikanja ob lastne ocene in presoje slovenskih arheologij seveda ne gre kar tako spregledati, vendar menimo, da je bolje nadaljevati z Binfordovim in Eggertovim postavljanjem znanstvenih pojasnitev preteklih arheoloških zapisov. Oba se namreč sklicujeta na sistemsko teorijo in znanstveno pojasnitev. Uporabljata celo ista nastavka, teorijo srednjega dometa in splošno teorijo. Tudi okvir je isti - 'znanost o arheološkem zapisu' (Binford 1981, 23) oziroma 'teorija o arheoloških podatkih' (Eggert 1978, 148).

Izpeljavi obeh temeljita na stratigrafsko razmejenih

arheoloških depozitih in artefaktnih sestavih. Binford arheološke depozite obravnava kot matrice, v katere so vključeni ostanki človekovih prilagoditvenih sistemov (Binford 1981, 18). Stratigrafska razmejitev in spremenljivost artefaktnih sestavov pa sta, kot bomo videli kasneje, ključni in neposredno prepoznani spremenljivki, ki odlikavata prilagoditvene strategije.

Eggert artefaktne sestave označuje kot korelate kultur, zamejenih v času in prostoru (Eggert 1976, 58-59; 1982, 143). Ker pa vemo, da zamejitve te vrste delujejo kot kulture, ki korelirajo s t.i. kulturnimi strati oz. naselbinskimi sloji, je stratigrafija, čeprav neposredno ni prepoznavna, prav gotovo vključena.

In zdaj k znanstvenosti njunih pristopov, strukturi znanstvenih pojasnitev in njihovim zankam.

Čeprav se oba sklicujeta na znanstvenost pojasnitev in uporabljata ista znanstveno teoretska nastavka, se njuna pristopa izključujeta. Izključujeta se v tipu pojasnitve. Deduktivno - nomotetični, pravi znanstveni tip pojasnitve, je namreč uporabljal le Binford (Ule 1984, 15-25; Binford 1983, 3-20).

Eggertova znanstvena pojasnitev arheoloških zapisov temelji na medkulturno testiranih etnografskih hipotezah, ki jih je mogoče vzpostavljati s pomočjo etnografskih podatkov, prepoznanih v arheoloških artefaktnih sestavih. Medkulturno preverjene hipoteze konvertira v empirične generalizacije (historične posplošitve), s katerimi najprej znanstveno pojasni etnološki (prva raven etnografsko usmerjenega umovanja srednjega dometa) in nato (druga raven) še arheološki del zapisa (Eggert 1982, 143-145). Gre torej za sestopanje po kulturnozgodovinskih ravneh in pojasnjevanje neznanega iz preteklosti z znanim in izkustvenim sedanjim. Kulturne pojasnitve so lahko deduktivne seveda samo v zgornjem prvem delu sestopanja. Konverzija pa je zvižaja, s katero so zbrisane razlike med teorijo srednjega dometa in splošno teorijo oz. med hipotezo, ki jo lahko empirično testiramo in že potrjenim zakonom (splošnim stavkom), ki je več kot hipoteza, je namreč že del znanstvenega spoznanja.

Eggertove pojasnitve arheološkega zapisa kljub deklarirani navezavi na teorijo srednjega dometa torej niso deduktivne pojasnitve preteklih kulturnih sistemov in

procesov, ki so arheološke zapise ustvarjali, ampak induktivne posplošitve, pogojene s tradicionalnim konceptom arheološke kulture. Hipoteze Eggertovega tipa zato ne morejo delovati zunaj, z etnografskimi analogijami zamejenega, sedanjega vidika arheološkega zapisa. Zagotavljajo sicer uporabnost kulturno zgodovinskih modelov in konceptov (Chang 1967, 227-243; Klejn 1973, 311-320) ter navidezno znanstvenost pojasnitev, ne omogočajo pa prepoznavne organiziranosti arheoloških zapisov na relevantni procesni ravni, niti preverjanja hipotez, ključnega elementa deduktivno-nomotetičnega tipa pojasnitve. Ker pa je deduktivna pojasnitev konstitutivno načelo Binfordove Nove arheologije, Eggertov pristop seveda ostaja zunaj.

Za tradicionalne pristope pa se je torej, ne da bi se tega zavedala, odločila tudi slovenska arheologija. Predstavljajoč Binforda je namreč hkrati aktualizirala tradicionalni etnološki koncept - analogijo. Determinativni 'biblični' tip razlag je pojasnjevanje omejil na umeščanje arheoloških zapisov v znane kulturnozgodovinske obzorce. Določeno je torej obrnjeno razmerje, v katerem so 'kulture' pojasnjevale arheološke zapise in ne obratno.

Prekratek je tudi Saksidov nastavek, t.i. pozitivna določitev kulturnega horizonta ali R.X. očevek, v katerem naj bi se artikularili elementarni arhemi (po Klejnu 1988, 249, 472), ki bi omogočali pozitivni obrat in s tem vzpostavitev teorije kulturne formacije (Saksida 1991, 14, 176-179).

Zanka je namreč v dvojni prekinitvi, prekinitvi med sedanostjo in davno preteklostjo ter med stvarmi (arheološkimi zapisi) in preteklimi idejami (Klejn 1987, 90) ali med statičnim sedanjim in dinamičnim preteklim vidikom arheoloških zapisov (Binford 1977, 6-10). Na spoznavni ravni to pomeni, da je védenje o preteklosti popolnoma odvisno od arheoloških ali kulturnoantropoloških paradigem, ki jih postavljamo v sedanosti. Pomeni seveda tudi, da predstave o preteklosti pogojuje družbeno okolje sedanosti. Logika empiričnih generalizacij in epistemologija humanističnih oz. družbenih ved dokazuje namreč njihovo ideološko odvisnost (Michalos 1980, 197-281; Moore, Keene 1983, xiv, 4-11; Saitta 1983, 299, 304; Schiffer 1981, 899-908; Wylie 1982, 39-46). Ali je potemtakem sploh mogoče priti preko? Ali je mogoče priti do neodvisnih, deduktivno izpeljanih in znanstveno preverljivih pojasnitev preteklosti?

Binford pravi, da je to mogoče s paradigmatiskim razumevanjem arheološkega zapisa, temelječim na študiju materialnih (ne mentalnih!) fenomenov, ki odlikavajo organizirane prilagoditvene sisteme (Binford 1983h, 61).

V njegovi strukturi znanstvene pojasnitve preteklosti sta ključna dva strukturna nastavka. Razmejitev med teorijo in paradigmo i.e. med splošno teorijo in teorijo srednjega dometa.² In, druga (konceptualno orodje očrta) mora biti logično neodvisna od prve, (konceptualno orodje interpretacije) (Binford 1981, 29). Postopek, ki naj bi zagotovil spoznavni pomen izbranim delom ohranjenih arheoloških zapisov, je Binford označil za raziskave srednjega dometa. Z njimi je zamejil referenčni okvir, določujoč spoznavni pomen t.i. funkcionalnim razmerjem med arheološkimi zapisi in procesi njihovega formiranja. Gre torej za povezavo t.i. statičnega in dinamičnega vidika arheoloških zapisov. Ker pa je v očrtu anticipiran deduktivno-nomotetični tip pojasnitve, so relevantne le povezave, dokumentirane s procesi, ki jih lahko opazujemo. Binford jih označi kot aktualni kontekst. Ključni nastavek, ki omogoča priti preko, je formalna podobnost arheoloških ostalin in recentnih materialnih zapisov (ostankov) določenih dejavnosti. Podobnost med njima naj bi namreč dokazovala primerljivost procesov njihovega formiranja in relevantnost 'aktualističnih študij', s katerimi je po Binfordovi presoji mogoče preverjati soodnosnost preteklih procesov in materialnih zapisov. In kar je najbolj pomembno, deduktivno nomotetične pojasnitve procesov formiranja arheoloških zapisov (Binford 1981, 21-29; 1982, 125-138; 1983i, 222-223; 1983a, 415-416; Binford, Sabloff 1983, 395, 410). V teoriji srednjega dometa se pojasnitve gradijo na način postavljanja in preverjanja hipotez, iz katerih se nato izpeljujejo mogoči, empirično preverljivi sklepi. Pri razlagi arheoloških dejstev, hipoteze omogočajo povezavo artefaktov in artefaktnih sestavov s preteklimi dogajanjem. Pojasnitve pa zagotavljajo znanstveno napoved predvidljivih novih arheoloških zapisov. Določen je torej prvi teoretski prag, ki z raziskavami srednjega dometa arheologijo uvršča med nomotetične znanosti. Drugega določa splošna teorija s podmeno, da splošni prilagoditveni procesi in kulturnosistemski obzerci, ki so veljali v preteklosti, veljajo tudi danes. V navezavi na ohranjene arheološke zapise to pomeni pretvor-

bo arheološkega v sistemski kontekst in obravnavo artefaktnih sestavov v skladu s sistemskim pristopom (Rodin, Michaelson in Briton 1978, 747-762). Pomeni torej, artefakte pojasnjevati kot produkte interaktivnih razmerij kulturnih podsistemov: tehnološkega, socialnega in ideološkega, kulturo pa kot vse negenetsko pogojene (ekstrasomatske torej) prilagoditvene načine posameznika in prazgodovinskih skupnosti na naravno okolje (Binford 1972a, 20-32; 1972g, 431). Ker pa veljata predpostavki, da je pretekli dinamični vidik v arheoloških zapisih izgubljen in da arheološke preteklosti ne moremo pojasnjevati zunaj nje same (Binford 1983a, 422; 1983b, 100), je potrebna zvižaja (t.i. aktualni kontekst), s katero arheološko preteklost umestimo v sedanost in opazujemo procese oblikovanja materialnih zapisov, primerljivih s prazgodovinskimi. Ponavljajoča se razmerja med statičnim in dinamičnim vidikom, med vedenjskimi obrazci in materialnimi vzorci, bi naj namreč omogočila istovetenje izgubljenih preteklih procesov formiranja arheoloških zapisov s procesi, ki jih opazujemo v sedanosti. Binford je istovetil pretekle in sedanje procese na podlagi opazovanj lovskih in nabiralniških skupnosti na Aljaski (Nunamiut Eskimi), Avstraliji (Aborigini) in !Kung Grmičarji v Botsvani (Binford 1983b). Vedeti pa seveda moramo, da izpeljavo pogojujejo prilagoditveni procesi v različnih naravnih okoljih.

V artefaktnih sestavih in njihovi razprostranjenosti v prostoru, naj bi torej odsevale vsebine logističnih sistemov in prilagoditvenih strategij. Različni sestavi potemtakem pomenijo različne strategije, spremembe v vsebinah in obsegu artefaktnih sestavov pa neposredno posledico sprememb v vrsti, trajanju in prostorih gospodarskih dejavnosti preteklih skupnosti (Binford 1972d, 131-135).

Kulturnozgodovinske koncepte, v katerih je artefaktne sestave mogoče upoštevati le kot (para)etnične enote, so torej zamenjale procesne novoarheološke razlage, po katerih artefaktne sestavi odslikavajo prilagoditveno organizirane kulturne sisteme. Različni artefaktne sestavi niso več različne etnije, ampak različne gospodarske dejavnosti. Spremembe v strukturi artefaktnih sestavov niso posledica migracij ali difuzij, ampak spremenjene logistike in spremenjenih prilagoditvenih strategij.

Zaradi interpretativnih nastavkov te vrste sta bili Bin-

fordovi Novi arheologiji pripisani antihistoričnost in anacionalnost, povezani z ideološko refleksijo naraščajočega povojnega ameriškega ekonomskega in političnega intervencionizma (Trigger 1989, 312-316).

Pristop je Binford uveljavljal s pomočjo statistično podprte kritike kulturnih razlag pozno acheulénskih artefaktnih sestavov v vzhodni Afriki in moustérienske Levallois facije v Franciji. Statistične analize korelacije in variance naj bi namreč dokazovale statistično nerelevantnost ločevanja, na videz različnih artefaktnih sestavov, na različne kulture na eni in možnost statistične prepoznavne relevantnih korelacijskih razmerij (faktorska analiza) artefaktnih kombinacij, značilnih za določene kulturne procese - prilagoditvene strategije, na drugi strani (Binford 1972d, 131-159; Binford in Binford 1983e, 71-124).

Konceptualizacijo preteklih kulturnih procesov je Binford navezal na antropološki niz premis in arheološke pozitivne in negativne prestopne, v katerih so prepoznavni arbitrarni zunanji posegi, povezani s tradicionalno stratigrafsko paradigmo. Poglejmo!

"Kulturne procese lahko prepoznamo in razumemo le s pomočjo študija kulturnih sistemov. Kulturni sistem je niz, za določeno skupnost značilnih, konstantno ali ciklično ponavljajočih se razmerij med socialnimi, tehnološkimi in ideološkimi ekstrasomatskimi načini prilagoditev na naravno okolje" (Binford 1972, 13).

Prvi arheološki prestop:

Ta razmerja v arheološkem zapisu transparirajo v delovanju socialnega podsistema, dokumentiranega v strukturiranem nizu razporeditve formalnih značilnosti v prostoru. Na prostorih (i.e. sedanjih arheoloških najdišč), namenjenih različnim dejavnostim v preteklosti, so namreč izgubljena orodja in pripomočki (i.e. serije artefaktnih tipov) tiste spremenljivke, ki ohranjajo 'fosilne' zapise raznolikih dejavnosti in odslikavo sorodstvenega, ekonomskega in političnega ustroja preteklih kulturnih sistemov (Binford l.c). Ohranjeni arheološki zapisi (depoziti) zato niso konzervirani zgodovinski dogodki (pompejanskega premisa), ne trenutni časovni preseki (Binford 1983c, 367-368).

Drugi arheološki prestop:

Serije artefaktnih tipov se v arheoloških zapisih pojavlja-

jo kot stratigrafsko razmejeni oz. z depoziti definirani različni artefaktni sestavi (Binford 1972e, 314-325; 1983c, 357, 368, 376).

Tretji arheološki prestop:

Arheološki zapisi (depoziti) so običajna in izključna posledica delovanja kulturnih sistemov. Naključne deformacije so posledica hitrega deponiranja, pogojenega z antropogenimi aktivnostmi, ustvarjajoč palimpseste artefaktnih sestavov, ki pa ne spreminjajo kulturnosistemske strukturiranosti. Postdepozitni procesi odslikave sistemov niso sprewnili ne popačili (Binford 1983c, 368, 376; 1983d, 234).

Premisni prestopi so sila pomembni v nadaljevanju; v prekrivanju aktualnega etnoarheološkega in preteklega arheološkega konteksta. Gre namreč za prekrivanje empiričnega konteksta, v katerem je neposredno preverljiv materialni zapis logistično organiziranega kulturnega sistema pri Nunamiut Eskimih in hipotetično primerljivega moustérienskega, v katerem je materialni zapis (njegovo nastajanje je neposredno nepreverljivo) ohranjen kot niz prostorsko omejenih in časovno strukturiranih različnih artefaktnih sestavov. Predvidena skladnost materialnih zapisov naj bi spremenljiva razmerja med artefaktnimi sestavi, prostori in trajanjem bivanja omogočila pojasniti na način organizacijsko vedenjskih vzorcev mobilnih skupnosti. Toda pričakovanja so se izkazala kot nerealna, kajti Binfordu v stratificiranih arheoloških zapisih ni uspelo dekodirati moustérienskega prilagoditvenega kulturno sistemskega zapisa. Ni mu namreč uspelo vzpostaviti statistično relativnih variabilnih razmerij med stratigrafsko razmejenimi artefaktnimi sestavi v najdišču, arheološkem prazgodovinskem naselju. Ali drugače, statistične sporočilnosti podatkov ni mogel interpretirati na pričakovan, v aktualnem kontekstu dokumentiran način (Binford 1983c, 357-378). Nekonsistentnost je, upošteva je metodologijo vrednotenja relevantnosti, pojasnil z neustreznim aktualnim kontekstom (Binford 1983c, 376; 1983f, 13; 1987, 7). Morda je res tako in je treba že v paleolitiku računati s sedentarnimi skupnostmi. Vendar vseeno menimo, da je zanka drugje. V postopku definiranja t.i. moustérienskih vzorcev, torej v arheološkem delu raziskav srednjega domača.

Definiranje je povezano s kategorijami, ki se nanašajo

na stratificirane arheološke zapise. Poznamo jih kot prekrivajoče se arheološke plasti oz. depozite (superpozicija) z značilnimi zbirkami arheoloških predmetov, artefaktnih sestavov. Vsebinsko določa sklop procesnih pomen, po katerih se v najdiščih skozi čas nalagajo arheološko relevantni ostanki različnih, vendar določljivih aktivnosti. Ker so te aktivnosti sezonsko in organizacijsko pogojene, lahko v stratificiranih arheoloških depozitih sledimo menjavam artefaktnih sestavov (Binford 1972e, 324-325; 1973, 242). Spremenljivost artefaktnih sestavov pa naj bi se kazala v pogostosti posameznih vrst orodij in pripomočkov, ki jih lahko odkrivamo s pomočjo statističnih koeficientov korelacije in faktor-skih analiz (Binford 1972e, 315, 323; 1983e, 74; 1983g, 66). Upoštevati moramo le drugi in tretji premisni arheološki prestop ter dejstvo, da so načela stratigrafije nomotetična (Binford 1973, 252).

Postopek je torej zelo preprost. Potrebujemo le niz stratigrafsko razločenih artefaktnih sestavov, (moustérienskih na primer) in rutinsko izpeljano statistično analizo. Toda zakaj potem Binford in Binford v stratificiranem moustérienskem vzorčnem najdišču Combe Grenal nista uspela ugotoviti statistično relevantnih razlik med stratigrafsko razmejenimi artefaktnimi sestavi? Zaradi banalne metodološke podrobnosti, ki jo poznamo kot arbitrarno razmejevanje bivalnih nivojev in arheoloških plasti ter metričnim določanjem vodoravnih režnjev (Binford 1983b, 98-99; 1983c, 376; 1983g, 66).

Posledice takšnih arbitrarnih posegov v strukturo arheološkega zapisa so poznane in očitne (Harris 1989, 12), za relevantno statistično sporočilnost podatkov pa pogubne. Domnevni, funkcionalno determiniran artefaktni sestav iz ene plasti, je namreč lahko naključno razdeljen v dve ali več enot, ki služijo statističnemu primerjanju. Obratno pa lahko več različnih artefaktnih sestavov, razmejenih v delu t.i. fizične sekvence stratifikacije, postane ena naključna enota.

Bordes in Binford sta v Combe Grenal dokazala, da je nujno brisanje arheoloških zapisov lahko uspešno do stopnje, ko v razmejenih plasteh ni več statistično relevantnih razlik v pogostosti pojavljanja različnih artefaktnih tipov. Stvar je zabavna, saj lahko že omenjeni Binfordovi trditvi, da so arheološki zapisi sočasni, opazujemo in beležimo jih namreč v sedanosti (Bin-

ford 1983b, 100), dodamo, da jih v sedanosti tudi sestavljamo.³ Sledita seveda vprašanji ali Binfordova znanost o arheološkem zapisu potem sploh zagotavlja neodvisne pojasnitve procesov formiranja arheoloških zapisov in ali s teorijo oz. raziskavami srednjega dometa sploh lahko vzpostavljamo deduktivne izpeljave znanstveno preverljivih pojasnitev preteklosti?

Preden odgovorimo, aktualizirajmo še en, v opombah skriti Binfordov nastavek. Z njim je namreč svoje raziskave srednjega dometa izenačil s Clarkovo interpretativno teorijo in Schifferjevo behavioralno arheologijo (Binford 1983a, 415, 422, op.2). To, po naši presoji komaj razumno dejanje ali pa razumno le v primeru, če je pristope izenačil zaradi določanja ravni t.i. historične rasti Nove arheologije, zagotavlja dokaz več o arbitrarnosti Binfordovega določanja analitskih statističnih enot. Pristopi se namreč v razumevanju t.i. statike arheološkega zapisa oz. procesa arheologizacije, kot to imenuje Klejn, izključujejo. Po Binfordu se namreč konec oblikovanja arheoloških zapisov ujema s koncem 'delovanja živečih sistemov' in od takrat dalje zapisi ohranjajo nespremenjene oblike in vsebine (Binford 1983d, 234-235). No, da pretvorba iz 'žive kulture v mrtvo kulturo' in zatem v 'ostaline davno preminule kulture' (Eggers 1959, 262-270; Klejn 1987, 81) ali kot danes pravimo iz sistemskega v arheološki kontekst (Schiffer 1976, 11-55) ni tako preprosta, dokazujeta dva od štirih Clarkovih neodvisnih teoretičnih nastavkov, ki omogočajo in pogojujejo petega - interpretativno teorijo. To sta postdepozitna teorija in teorija beleženja arheoloških zapisov (Clarke 1973, 15-16). Prvi je neposredno primerljiv s Schifferjevim konceptom N (noncultural) pretvorb in t.i. nekulturnimi (naravnimi) procesi, ki so pogojevali procese pretvorbe in sooblikovali danes statični arheološki zapis (Schiffer 1976, 15-18). Pristopa sta uveljavila novo soodvisno razmerje spreminjanja vzpostavljenih arheoloških preteklih zapisov in dinamike naravnih procesov v okoljih, kjer so bili deponirani. Opozorila sta na naravne in antropogene procese, ki spreminjajo razporeditve in tudi vsebine artefaktnih sestavov. Legitimna je zato postala trditev, da so arheološki zapisi lahko tudi popačene ali sprevrnjene odslikave preteklih kulturnih sistemov (Schiffer o.c., 12).

Naivno je potemtakem arheološki kontekst zaradi izjemne pozicije arheološkega zapisa v sedanosti, kar tako

izenačiti z etnoarheološkim (v katerem lahko celo sodelujemo) in ga kot takšnega tudi interpretirati. Predvidljive so namreč razlike med preteklim arheološkim kontekstom in kontekstom, v katerem odkrivamo arheološke zapise danes (Sullivan 1978, 198). Dokumentirane so v t.i. kontekstu okolja, v katerem en del predstavljajo ekološke vsebine, ki jih sicer poznamo kot determinante prilagoditvenih vzorcev prazgodovinskih skupnosti (Evans 1978), drugega pa naravni, geološko določljivi procesi, ki so delovali v času med končanim formiranjem arheoloških zapisov in odkrivanjem njihovih ohranjenih delov (Butzer 1987, 77-157). Zanimivi so tisti, v arheoloških najdiščih prepoznavni in dokumentirani procesi, ki neposredno vplivajo na spreminjanje artefaktnih sestavov in njihovo razporeditev. Najprej so to antropogeni in naravni procesi, ki so lahko povzročili disperzijo in prvo mešanje artefaktov (orodij in pripomočkov). Sledijo sedimentacijski procesi, ki so artefakte in artefaktne sestave deponirali v stratificiran superpozicijski niz, ob tem pa povzročili ponovno mešanje in spreminjanje arheoloških vsebin.

Naravnih procesov in dejavnikov, ki vplivajo na spreminjanje, brisanje in ustvarjanje arheoloških zapisov je mnogo (Wood, Johnson 1978, 315-370; Butzer 1987, 77-122; Hassan 1987, 1-9; Nash, Petraglia 1987, 186-204). Mi opozarjamo na osnovne. Razmejevanje prazgodovinskih arheoloških zapisov v stratificiranih depozitih je namreč pogosto, ne da bi se tega zavedali, razmejevanje sedimentacijskih in erozijskih procesov oz. procesov nastajanja in akumuliranja prsti. Artefakti in artefaktne sestavi so le bolj ali manj pogosti vključki v njih. Nesmotrno se je zato na geomorfološko nestabilnih področjih sklicevati na pompejansko premiso in v naključno razpršenih artefaktnih sestavih prepoznavati časovno kratko zamejene kulturne razvojne stopnje ali prostorsko in časovno detaljno strukturirane, različne gospodarske aktivnosti, pogojene z določenimi prilagoditvenimi strategijami (Binfordova premisa). Nesmiselno se zdi tudi povezovanje, po plasteh naključno razpršenih artefaktov, z domnevnimi prazgodovinskimi bivalnimi (hodnimi) površinami. Te površine so namreč pogosto določene z arbitrarnimi vodoravnimi nivoji izkopavanja. Ti v prazgodovinski arheologiji delujejo tudi kot linije arbitrarno določenih vodoravnih rezov arheoloških depozitov, s katerimi so določena metrična superpozicijska

ska razmerja. Ta razmerja, ki sicer s pravo arheološko stratifikacijo nimajo nič skupnega, zagotavljajo 'empiričnost' tradicionalnemu razumevanju ohranjenih arheoloških zapisov. Pomen, ki nas zanima so ta razmerja dobila z uveljavitvijo koncepta arheološke kulture. Konceptualizacija je povezana z zvijačo, s katero je bila naselbinska plast (t.i. med naselitvijo počasi nakopičen 'debris') najprej interpretirana kot kulturni stratum (Daniel 1978, 243). Pravi pomen pa je sintagma dobila kasneje, ko sta naselbinska plast in artefakti v njej postali temeljni kulturni determinacijski kategoriji, stratigrafsko razmejevanje pa razmejevanje depozitov različnih arheoloških kultur ali razvojnih sekvenc posameznih kultur ali prazgodovinskih skupnosti (Childe 1929, vi-viii; 1930, 41-42; McNairn 1980).

Konceptualizacija te vrste je v prazgodovinski arheologiji še vedno aktualna. V tradicionalnih interpretativnih izpeljavah prepoznana neposredno (Lüning 1972, 166, 168), v nekaterih novoarheoloških nastavkih pa, kot smo videli, posredno.

To velja tudi za Klejnovo sistemsko strategijo oz. sistemsko kulturno strategijo grupiranja artefaktnih sestavov, ki jo sicer sam označi za nov analitski pristop in novo razumevanje, v arheološke vire (zapise) vkodiranih kultur (Klejn 1988, 456). Sistem je, kljub odličnemu priporočilu v spremni besedi, težko razumljiv, saj zapletena terminologija, nepregledne in prekrivajoče se vsebine pojasnitev in izpeljav (npr. kultura, arheološka kultura in arheološka kultura na kulturni osnovi oz. kultura arheološke kulture), zabrišejo temeljna načela sistemske strategije. Za njeno razumevanje so pomembni trije nastavki. Prvi je naseljevanje, ki naj bi bilo 'edina oblika delovanja, ki zapusti kulturni sloj'. Drugi je t.i. fenomen dvojne prekinitve. Prekinitve v tradicijah in v objektivaciji oz. med preteklostjo in sedanjostjo ter svetom stvari in svetom idej (Klejn 1987, 90, 160). Tretji je t.i. ideja sestopanja s paradigmatsko obravnavo artefaktov na treh od petih ravni kulturne integracije (Klejn 1988, 355-365).

Nastavki so v analitskem delu sistemske strategije povezani s konceptom apriornega odkrivanja kultur in intuitivnega prepoznavanja njihovih arheokultur. Apriorno odkrivanje kultur je anticipirano že z njihovo definicijo, pogojeno s stratigrafskim razmejevanjem artefaktnih

sestavov, odloženih v naselbinskih slojih (o.c., 369-371, 467, 504, 521).

Razmejeni artefaktni sestavi so po opravljenem postopku, ki ga določa ideja sestopanja (izločitev kulturnih tipov - arhetipov in atributov s kulturnim pomenom - faktemov), prepoznani kot arheokulture, kulture arheoloških kultur. Toda, ne bodimo naivni, prepoznavanje ne poteka preko neodvisnih arheoloških pojasnitev, ampak preko etnografskih analogij in historičnih virov (o.c., 364-371).

Ker pa naj bi na interpretativni ravni tako določene arheokulture neposredno odslikavale vedenjske obrazce 'kulturnih in zgodovinskih skupnosti' v preteklosti (o.c., 349-374), je dvojna prekinitve torej le navidezna, saj so arheološki depoziti in artefaktni sestavi - arhemi 'v sebi akumulirali čas svojega obstoja v kulturi' in 'funkcioniranje zavesti v trenutku odlaganja' (o.c. 471-472). Podobno napoveduje s 'pozitivno določitvijo kulturnega horizonta' oz. 'pozitivnim arheokulturnim obratom' tudi Saksida (1991, 176-179). Ker pa je za svojo izpeljavo najprej potreboval negativno določen kulturni horizont in kulturno območje, je pri njuni konceptualizaciji obtičal tam, kjer je obtičala večina prazgodovinarjev. V naivnem realizmu, ki mu je omogočil nadomestiti stratigrafske sekvence s kulturnimi, strukturiranost kulturnih formacij pa obravnavati kot stratigrafsko strukturirane poselitvene nize z značilnimi sekvencami artefaktov in artefaktnih sestavov. Ker časovno-kulturna zaporedja, povezana s strukturiranostjo kulturnih horizontov in kulturnih območij obstajajo in delujejo tudi v 'pozitivnem arheokulturnem obratu', je poudarjanje izvornosti pristopa ob zvijačnem enačenju naravnih procesov, ki vzpostavljajo stratificirane nize naselbinskih depozitov, s kulturnimi (kulturno-razvojnimi in kulturno-procesnimi), nesmotrno dejanje. Enačenje je namreč načelo, ki v prazgodovinski arheologiji deluje, čeprav se o tem skoraj ne govori, že od 19. stoletja dalje.

Vrnimo se k vprašanju, ki smo si ga zastavili pri Binfordovih raziskavah srednjega dometa. Odgovor ne bo enoznačen. Sploh pa, ali je za deduktivno-nomotetične pojasnitve preteklosti mogoč drugačen pristop?

Binford se ob lastne predpostavke spotakne le v arheološkem delu, kjer gradi na podmeni, da sta arheološka

stratifikacija in iz nje izhajajoč sekvenčni niz artefakt-nih sestavov izključna posledica človekovega delovanja, ki ga lahko arbitrarno metrično razmejujemo. Pripelje nas namreč do paradoksa in ta nam pravi, da lahko naravne procese, ki v prazgodovinskih najdiščih (naseljih) s stratigrafskimi sekvencami ustvarjajo iluzijo pravilnih zaporedij odlaganja in nalaganja kulturnih ostankov, interpretiramo na način dejanskega zaporedja kulturnih oz. prilagoditvenih procesov. O arbitrarnosti metričnega razmejevanja in oblikovanja stratigrafskih sekvenc, s katerim bolj ali manj uspešno zabrišemo zaporedja naravnih in kulturnih procesov formiranja arheoloških zapisov pa seveda ni potrebno izgubljeni besed. Za konec bi rekli, da v izrabljanju stratificiranih arheoloških zapisov ni med tradicionalnimi kulturnozgodovinskimi pristopi in Binfordovo Novo arheologijo nobenih razlik.

Opombe:

- 1 Članek bo izšel tudi v angleškem prevodu (Budja 1992), skupaj s člankom Arheološka stratigrafija: stratigrafska konceptualizacija neo-eneolitskih kultur in preteklega časa (Budja 1990) pa predstavlja skladno celoto.
- 2 Opozarjamo na razlike med 'middle-range' in 'middle-level' teorijo (Raab, Goodyear 1984, 255-268; Trigger 1989, 19-24).
- 3 Na paralogizme in sofizme, prepoznane v avtorskih interpretacijah balkanskih neolitskih kultur, opozarjamo drugje (Budja 1990).

Literatura:

- BINFORD, R. L. 1972. *An Archaeological Perspective*, New York.
- BINFORD, R. L. 1972a. "Archaeology as Anthropology", *An Archaeological Perspective*, New York.
- BINFORD, R. L. 1972b. "Some Comments on Historical Versus Processual Archaeology", *An Archaeological Perspective*, New York.
- BINFORD, R. L. 1972c. "Archaeological Perspectives", *An Archaeological Perspective*, New York.
- BINFORD, R. L. 1972d. "Contemporary model Building: paradigms and current state of Palaeolithic research", *Models in Archaeology*, D. L. Clarke (ed.). London.
- BINFORD, R. L. 1972e. "Directionality in Archaeological Sequences", *An Archaeological Perspective*, New York.
- BINFORD, R. L. 1972f. "A Consideration of Archaeological Research Design", *An Archaeological Perspective*, New York.
- BINFORD, R. L. 1972g. "Post-Pleistocene Adaptations", *An Archaeological Perspective*, New York.
- BINFORD, R. L. 1973. "Interassemblage variability - the Moustérian and the 'functional' argument", *The explanation of culture change: models in prehistory*, C. Renfrew (ed.), London.
- BINFORD, R. L. 1977. "General Introduction", *For Theory Building in Archeology*, L. R. Binford (ed.), New York.
- BINFORD, R. L. 1981. *Bones. Ancient Man and Modern Myths*, New York.
- BINFORD, R. L. 1982. "Objectivity - Explanation - Archaeology - 1981", *Theory and Explanation in Archaeology*, C. Renfrew, M. J. Rowlands, B. A. Sergraves (eds.), London.
- BINFORD, R. L. 1983a. "Middle-range Research and Role of Actualistic Studies", *Working at Archaeology*, New York.
- BINFORD, R. L. 1983b. *In Pursuit of the Past. Decoding the Archaeological Record*, New York.
- BINFORD, R. L. 1983c. "The Archaeology of Place", *Working at Archaeology*, New York.
- BINFORD, R. L. 1983d. "Behavioral Archaeology and the 'Pompeii Premise'", *Working at Archaeology*, New York.
- BINFORD, R. L., BINFORD, S. 1983e. "A Preliminary Analysis of Functional Variability in the Moustérian of Levallois Facies", *Working at Archaeology*, New York.
- BINFORD, R. L. 1983f. "Working at Archaeology: The Late 1960s and Early 1970s", *Working at Archaeology*, New York.
- BINFORD, R. L. 1983g. "Working at Archaeology: The Moustérian Problem-Learning. How to Learn?", *Working at Archaeology*. New York.
- BINFORD, R. L. 1983h. "Meaning, Inference and Material Record", *Working at Archaeology*, New York.
- BINFORD, R. L. 1983i. "Working at Archaeology: The

- Generation Gap, Reactionary Arguments and Theory Building", *Working at Archaeology*, New York.
- BINFORD, R. L. 1987. "Nova arheologija' - takrat in danes", *Arheo* 6, Ljubljana.
- BINFORD, R. L., SABLOFF A. J. 1983. "Paradigms, Systematics and Archaeology", *Working at Archaeology*, New York.
- BUDJA, M. 1990. "Arheološka stratigrafija: stratigrafska konceptualizacija neo-eneolitskih kultur in preteklega časa", *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 18, Ljubljana.
- BUDJA, M. 1992. "Binford's New Archaeology and Traditional Conception of the Archaeological Stratigraphy", *Prejudices and Stereotypes in the Humanities*, Ljubljana - Lodz, v tisku.
- BULKIN, A. V., KLEJN S. L., LEBEDEV S. G. 1982. "Attainments and problems of Soviet archaeology", *World Archaeology* 13/3, London.
- BUTZER, W. K. 1987. *Archaeology as human ecology: Method and theory for a contextual approach*, Cambridge.
- CHANG, K. C. 1967. "Major aspects of the interrelationship of archaeology and ethnology", *Current Anthropology* 8/3, Chicago.
- CHILDE, V. G. 1929. *The Danube in Prehistory*, Oxford.
- CHILDE, V. G. 1930. *The Bronze Age*, Cambridge.
- CLARKE, L. D. 1973. "Archaeology: the loss of innocence", *Antiquity* 47, Cambridge.
- DANIEL, G. 1978. *150 Years of Archaeology*, London.
- EGGERS, J. H. 1959. *Einführung in die Vorgeschichte*, München.
- EGGERT, K. H. von M. 1974. "Zur Theoriebildung in der Europäischen Ethnologie", *Zeitschrift für Volkskunde* 70.
- EGGERT, K. H. von M. 1976. "On The Interrelationship of Prehistoric Archaeology and Cultural Anthropology", *Prähistorische Zeitschrift* 51/1, Berlin.
- EGGERT, K. H. von M. 1978. "Prähistorische Archäologie und Ethnologie: Studien zur amerikanischen New Archaeology", *Prähistorische Zeitschrift* 53/1, Berlin.
- EGGERT, H. K. von M. 1982. "Comment I: On Form and Content", *Theory and Explanation in Archaeology*, C. Renfrew, M. J. Rowlands, B. A. Segraves (eds.), New York.
- EVANS, J. G. 1978. *An Introduction to Environmental Archaeology*, Ithaca.
- FORMOZOV, A. A. 1977. "O kritike istočnikov v arheologiji", *Sovetskaja arheologija* 1, Moskva.
- GABROVEC, S. 1984. "Merhartova šola in njen pomen za slovensko arheologijo. Skica za študij", *Arheo* 4, Ljubljana.
- GROUBE, L. M. 1977. "The hazards of anthropology", *Archaeology and Anthropology: Areas of Mutual Interest*, M. Spriggs (ed.), BAR IS, Oxford.
- HARRIS, C. E. 1989. *Načela arheološke stratigrafije*, Ljubljana.
- HASSAN, A. F. 1987. "Re-Forming Archaeology: A Foreword" to *Natural Formation Processes and the Archaeological Record*, BAR IS 352, Oxford.
- KLEJN, S. L. 1973. "On Major Aspects of the Interrelationship of Archaeology and Ethnology", *Current Anthropology* 14/3, Chicago.
- KLEJN, S. L. 1980. "On the Building of a Theoretical Archaeology", *Current Anthropology* 21/4, Chicago.
- KLEJN, S. L. 1981. "Panorama teoretske arheologije", *Arheo* 1 in 2, Ljubljana.
- KLEJN, S. L. 1987. *Arheološki viri*, Ljubljana.
- LÜNING, J. 1972. "Zum Kulturbegriff im Neolithikum", *Prähistorische Zeitschrift* 47/2, Berlin.
- McNAIRN, B. 1980. "The Method and Theory of G.V. Childe", *Economic, Social and Cultural Interpretations of Prehistory*, Edinburgh.
- MICHALOS, A. C. 1980. "Philosophy of Science: Historical, Social and Value Aspects", *A Guide to the Culture of Science, Technology And Medicine*, P.T. Durbin (ed.), New York.
- MOORE, A. J., KEENE S. A. 1983. "Archaeology and

- the Law of the Hammer", *Archaeological Hammers and Theories*, J. A. Moore, A. S. Keene (eds.), New York.
- NASH, T. D., PETRAGLIA, D. M. 1987. *Formation Processes and the Archaeological Record: Present Problems and Future Requisites*, BAR IS 352, Oxford.
- RAAB, L. M., GOODYEAR, C. A. 1984. "Middle-range theory in archaeology: a critical review of origins and applications", *American Antiquity* 49.
- RODIN, M., MICHAELSON K., BRITON M. G. 1978. "Systems Theory in Anthropology", *Current Anthropology* 19/4, Chicago.
- SAITTA, J. D. 1983. "The Poverty of Philosophy in Archaeology", *Archaeological Hammers and Theories*, J. A. Moore, A. S. Keene (eds.), New York.
- SAKSIDA, I. 1991. *Arheologi, naši davni predniki*, Ljubljana.
- SCHIFFER, B. M. 1976. *Behavioral Archaeology, Studies in Archaeology*, New York.
- SCHIFFER, B. M. 1981. "Some issues in the philosophy of archaeology", *American Antiquity* 46.
- SLAPŠAK, B. 1981. "O zgodovini in arheologiji", *Arheo* 2, Ljubljana.
- SLAPŠAK, B. 1983. "Lewis R. Binford in vzpon 'nove arheologije'", *Arheo* 3, Ljubljana.
- SLAPŠAK, B. 1983a. "Arheologija in diamat", *Arheo* 3, Ljubljana.
- STERUD, G. 1973. "A paradigmatic view of prehistory", *The explanations of culture change: models in prehistory*, C. Renfrew (ed.), London.
- STILES, D. 1977. "Ethnoarchaeology: A discussion of methods and applications", *Man* 12/1, London.
- SULLIVAN, P. A. 1978. "Inference and Evidence in Archaeology: A Discussion of the Conceptual Problems", *Advances in Archaeological Method and Theory*, M. B. Schiffer. (ed.), Vol. 1, New York.
- ŠPRAJC, I. 1982. *O razmerju med arheologijo in etnologijo*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 5, Ljubljana.
- TERŽAN, B. 1981. "Arheologija, Dometi 59/5. Rijeka 1981", *Arheo* 2, Ljubljana.
- TERŽAN, B. 1983. "Ivan Šprajc. O razmerju med arheologijo in etnologijo, Ljubljana 1982", *Arheo* 3, Ljubljana.
- TRIGGER, G. B. 1989. *A History of Archaeological Thought*, Cambridge.
- ULE, A. 1984. "Teorija znanstvene pojasnitve in arheologija", *Arheo* 4, Ljubljana.
- WYLIE, M. A. 1982. "Epistemological issues raised by a structuralist archaeology", *Symbolic and Structural Archaeology*, I. Hodder (ed.), Cambridge.
- WOOD, R. W., JOHNSON, L. D. 1978. "A survey of Disturbance Processes in Archaeological Site Formation", *Archaeological Method and Theory*, M. B. Schiffer (ed.).

Miha Budja